

Byforandring og forbilleder

Udviklingen i detailhandelen har skabt et behov for byplanmæssig transformation, for nyt indhold i de forladte handeleggader og for opmærksomhed på de øvrige forandringer af byerne, som følger heraf. Første del af denne artikel (Byplannyt 2020 nr. 3) handlede om omdannelse af handeleggader til nye boliggader. Forslagene tager udgangspunkt i de tidligere kommunecentre, som i de næsten 40 år fra 1970-2007 udviklede kvaliteter og robusthed som oplandsbyer.

Af seniorforsker, emeritus
Niels Boje Groth,
Københavns Universitet

På siden af handeleggaderne ligger der ofte små bebyggelser, opført på tomter der er opstået, når et værksted, en tømmerplads eller et mejeri er nedlagt eller flyttet ud fra centrum for at få mere plads. Disse bebyggelser har fået en særlig privat eller intim karakter, når de er opført af et boligselskab eller andelsboligforening efter en samlet plan omkring et velanlagt gårdrum eller grønt område.

Enemærker

De er en slags enemærker for beboerne, men tilfører også byen en kvalitet som oaser på kanten af travlheden i hovedgaden. De bringer tankerne hen på den engelske square, en plads med et grønt område og afgrænset fra omverdenen af enten boliger eller institutioner, der står tæt og danner en ringmur omkring pladsen. De grønne områder var tidligere private, men er nu ofte lukket op for offentligheden. De har stadig en karakter af et rum, der hører til bebyggelsen, et enemærke, hvor man kommer som gæst. Gennemkørende biltrafik søger man at undgå. Englænderne kalder disse områder, hvor gående trafik og det lokale tilhørsforhold har prioritet, for precincts. Både som boligområder og som grønne oaser tilfører de byen kvaliteter, som det er fristende at skele til, hvor mulighederne byder sig til på kanten af vore centrale bygader.

Den engelske square er en byplads for dem, der bor omkring den – i modsætning til f.eks. den franske ceremonielle plads for byens hyldning af kejseren. Tv. Queens Square. Den særlige karakter af åndehuller isolerede fra omverdenen, fik Steen Eiler Rasmussen til at sammenligne dem med klosterhaven. Th. Begijnhof i Amsterdam, en slags klosterhave opstået som grønningen mellem huse tilhørende kvinder, som dannede trosamfund uden at aflægge løfter og uden at trække sig tilbage fra omverdenen. På et lille skilt ved indgangen står: A visit to the Begijnhof allows you to leave the vigour of the City behind. For a few moments you can imagine yourself in another world and as you move through quietly, this feeling will intensify.

Et særligt tilskud til det bymæssige boligmiljø udgør de enklaver af række- eller dobbelthuse, som man finder i mange byer. Her kan man færdes som i de engelske byhaver, men som gæst. Tv. Nyenstad i Nyborg med en bybolig udviklet som modtræk til 1960'ernes kommercialisering af bykerne. Bag indgangsportalen kan man kun færdes til fods. Den rumlige aflukning af området inviterer dig kun som gæst til bebyggelsens private rum. Biler kan ikke køre her – kun for at parkere ved deres ejendom. Th. Den lille boligenklave Tømmergården i Ørbæk. Anlagt på en tidligere tømmerplads med direkte adgang til Ørbæks centrale bygade.

I mange mindre byer og købstæder lå med direkte adgang til hovedgaden tømmerpladser, købmandsgårde, bryggerier, mejerier og værksteder, der siden gav plads på siden af bygaden. Det skete ofte med boligbebyggelser, som 'Tømmergården' i Ørbæk, men også med handelscentre som 'Tuborggården' omkring Langes Torv i Frederikssund (øverst). Efter opførelsen af et butikscenar ved stationen forsvandt mange butikker fra det lille center. Nu er centret indtaget af slik, genbrug og fitness. Men muligheden er her for at skabe et enemærke med byboliger omkring en fælles have – som et precinct, privat men tilgængeligt.

Nederst: Foran den gamle skole i Ørbæk ligger denne afskærmede plads. Et institutionelt precinct, en oase for den besøgende på vej til eller fra skole eller idræts- og kulturcentret Ørbæk Midtpunkt bagved.

Når byens butikker flytter for at få mere plads, er det ofte med egen indkørsel til P-plads og uden sammenhæng med butikken ved siden af. I Bogense ligger apoteket ved siden af REMA 1000. De ligger isoleret fra hinanden – understreget af den lille støttemur, som kunderne må skræve over, når de både skal købe medicin på apoteket og bagefter kaffe og havregryn hos REMA 1000.

Nye butikstorve

Udenfor handlegaderne ligger ved byens indfaldsveje de supermarkeder, der er enten kommet til byen eller flyttet ud fra centrum. Mange ligger to eller tre sammen og danner et center, men uden at være det, idet supermarkeder og butikker ofte ligger på hvert sit grundstykke med hver sin parkeringsplads, indkørsel og med skel eller støttemur imellem, som vanskeliggør fælles parkering og reducerer den del af indkøbsoplevelsen, som ligger i mødet med naboer fra bebyggelsen og andre bekendte på parkeringspladsen.

Tv. Fakta og Rema 1000 er naboer i Langå. Men deres P-pladser ligger hver for sig – med adgang fra hver sin gade Th. I Ørbæk er Netto og SuperBrugsen naboer på hovedgaden. Her ligger de med hver sin store parkeringsplads adskilt i skellet af en støttemur på det skrånende terræn. Med den centrale beliggenhed og med en samlet stor kundekreds ligger de to butikker som et handelscentrum, men uden handelsplads. De to butikker er derfor gået med i et projekt om anlæggelsen af et fælles handelstov – et projekt, som indgår i en række af projekter for pladser, stier og mødesteder, som byrådet behandlede i 2019.

'Andre steder': Øverst Tv. – med uret: unge skatere flokkes om et idol – petanqueklubben – vinterbadeklubben i solskin efter morgenbadet. – unge sejlere under klargøring af deres både.

'Andre steder'

Byliv forstås ofte som det pulserende liv i gågaderne, på byens centrale pladser og havnefronter. Disse offentlige pladser er i høj grad efterkommere af det politiske rum: den græske agora og det romerske forum. Men rundt om i byen – på 'andre steder' – mødes mindre grupper af mennesker i interessefællesskaber og klubber. Disse møder er synlige, men ikke offentlige, fordi adgang er begrænset til bekendte af fællesskabet eller medlemmer af klubben. Med denne kombination af tilstedeværelse og utilgængelighed er sådanne medlemskaber og fællesskaber 'skjult tilsyne' i byen. Det er deltagerne selv, der skaber disse 'andre steder'. Det er ikke en byplanopgave. Men planlæggeren kan give dem plads til udfoldelse og en håndsrækning.

Udviklingen af disse 'andre steder' er særligt knyttet til den boligorienterede urbanisme i de mindre byer i arbejdsmarkedsområdet omkring de store byer. Her synliggøres legen fremfor det institutionaliserede kulturliv – både ved de svømmehaller og forsamlingshuse, som bruges i fællesskab og ved de selvetablede 'andre steder' for møder i interessefællesskaber.

Forbilleder

Hvis vi som planlæggere skal bidrage til den transformation af vore byer, som er i gang, har vi ikke brug for færdige løsninger. Hver situation har sin egenart og krav på en løsning, der svarer hertil. Hensigten med denne artikel er derfor ikke at bidrage med løsninger, men at hente eksempler på byrum fra afprøvede traditioner og principper, eksempler der kan bruges som forbilleder i arbejdet med den konkrete sag.

Hvor disse eksempler kommer fra opsummeres i tabellen til venstre.

Byrums type	Oprindelse	Status	Den besøgende
Stoep Forareal	Hollandsk	Privat	Forbipasserende
Precinct Enemærke	Engelsk	Ejet af bebyggelsen Begrænset offentlig adgang	Gæst
Agora Offentlig mødeplads	Græsk	Ejet af byen Fuldt offentlig	Aktiv borger
Forum Offentlig repræsentativ plads	Romersk	Ejet af byen eller 'sverænen' Iscenesat offentlig	'Undersåt' Passiv borger
Heterotopia Medlemsplads	Foucault'iansk	Medlemskab eller bekendtskab nødvendigt	Medlem, bekendt eller fremmed

Baggrundsmateriale

- Groth, N.B. (2017,2): The Precinct, the Stoep and the Agora as Travelling Ideas for Urban Transformation. Nordic Journal of Architectural Research
- Fertner, C., Groth, N. B., Herslund, L., & Clausen, T. A. (2015). Small towns resisting urban decay through residential attractiveness. Findings from Denmark. Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography, 115(2), 119–132.
- Groth, N. B., & Fertner, C. (2013). Stationsbyer i dag. Realdania.